

ASİ NEHRİ SORUNU

Arş. Gör. Dr. A.EZELİ AZARKAN*

GİRİŞ

Suyun yaşamsal önemi yanında; ekonomik, siyasi, sosyal ve stratejik boyutları 20. yüzyılın ikinci yarısında daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu kavrayış, özellikle, su kaynaklarının kıt olduğu bölgelerde devletler arasında uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Kullanım suyun kıt olduğu Ortadoğu, bu uyuşmazlıkların yaşandığı en önemli bölgelerden biridir.

Ortadoğu'da yer üstü su kaynaklarını oluşturan nehir havzalarının birden çok ülke toprağına yayılmış olduğu ve bu durumun da suların birlikte kullanımı konusunda bir çok sorun ortaya çıkardığı bilinmektedir.¹

Suyun kullanımı ve paylaşımı konusunda uyuşmazlığın yaşandığı nehirlerden birisi de Asi Nehri'dir. Ortadoğu'nun yer üstü kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan Asi Nehri, Türkiye ve Suriye arasında uyuşmazlıklara neden olmaktadır.

Bu çalışmamıza uluslararası nehirlerin hukuki boyutları hakkında bilgi vererek giriş yaptık. Hukuki niteliğin açıklanmasından sonra Asi Nehri'nin tarihsel ve coğrafi konumunu açıklayacağız. Daha sonra havza ülke devletlerinin nehre ilişkin politikalarına değinerek sorun irdelenecektir.

* Dr, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ AKMANDOR, Neşet; "Su Sorununun Fiziksel Boyutları", Yeni Form Dergisi, Eylül 1994, Cilt:15, Sayı:304, s.36-46

I. ULUSLARARASI HUKUKTA NEHİRLER

İnsanoğlu için en büyük hayat kaynağı sudur. Yeryüzünün %75'i sularla kaplı olduğu halde, bir çok ülkenin su kıtlığı çekmesi, bir ölçüde garip karşılanabilir. Ancak, söz konusu oranın içinde okyanus ve denizlerin çok büyük yer kapladığı göz önüne alınırsa, ve bu oranın ancak %2.6'sı kullanılabiliriyorsa, görülen garipliğin sebebi hemen anlaşılacaktır. Çünkü okyanus ve denizlerden faydalanmanın maliyeti oldukça yüksektir. Bu iş için milyarlarca dolar yatırım yapmak gerekmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında nehirlerin önemi kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Nehirlerden yararlanma, diğer su kaynaklarına göre daha kolaydır. Eğer nehir tek devlet toprağı içinde doğuyor ve yine orada son buluyorsa; o devletin ulusal suyu olur. Onun için devlet her türlü yararlanma hakkına sahiptir. Ancak, nehir birden çok devletin sınırları içinde kalıyor ve devletler arasında sınır teşkil ediyorsa, uluslararası nehir niteliğini taşır. Devletler, ulusal nehirlerin hukuki rejimlerini düzenlerken, tarihi faktörleri, ekonomik durumu, iklim şartlarını ve toplumun ihtiyaçlarını dikkate alırlar.² Uluslararası nehirlerde, bu özellikler gözetilerek bir düzenleme yapmak zordur. Çünkü, söz konusu uluslararası nehri paylaşan birden fazla devlet bulunmaktadır. Bunlar kendi aralarında farklılıklar göstermektedirler. Örneğin; toplumun ihtiyaçlarındaki farklılık, iklim farklılıkları vb.

Hukuk sistemleri bakımından da sular üzerindeki haklar farklı düzenlemelere tabi tutulmuştur. Roma Hukuku'nda genel ve özel sular ayırımı bulunmaktadır. Genel sular; herkesin kullanımına açık olan sular olup devletin tasarrufu altındadır. Özel sular ise, kişisel mülkiyete konu olan kurumsal alanların dışında yer alan sulardır.³ Germen Hukuku, Roma Hukuku'ndan farklı olarak, suların kullanımının kamu yararına olmasını asıl olarak benimsemiştir.⁴ Anglo-Sakson Hukuk sisteminde ise, suyun seyrü sefere elverişli olup olmaması ölçüt olarak kabul edilmiştir. Seyrü sefere elverişli olan nehirlerde, "kıyıdaş hakları" doktrini ortaya çıkmıştır. Kıyıdaş ülkeler, kendilerine ait arazinin içinde akan suları nitelik ve nicelik yönünden değiştirmeden akıtmaya devam etmektedir. Su, birbirine zarar vermeden yararlanma imkanları zedelenmeden kullanılmalıdır.⁵ Türk Hukuk Sistemi ise, suları genel ve özel sular olarak ikiye ayırmıştır.⁶

Çeşitli hukuk sistemlerinde sular, Ulusal Hukuka göre düzenlenmiş⁷, uluslararası nehirlerle ilişkin bir uygulama mekanizması gösterilmemiştir. Uluslararası nehirlerin

² SAR, Cem; **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Araçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara, 1970, s.181

³ İbid, s.182-183

⁴ FENDOĞLU, H. Tahsin, **Türk Hukuk Tarihi (Türk Devlet, Anayasa, Ceza ve Kişinin Hukuku Tarihi)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.639. "Su kaynaklarının Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı" Ankara, 1967, s.50

⁵ BERBER, F.J.; *Rivers in International Law*, London, 1959, s.226-227, SAR, a.g.e., s.18-185

⁶ DEMİR, Ahmet; *Türkiye İç Sularından Faydalanma*, Ankara, 1963, s.80-83, SAR, a.g.e., s.187-188

⁷ Suyu mülkiyet konusu olarak ele alınması için bkz. FENDOĞLU, a.g.m., s.639.

tanımında da zaman içerisinde değişimler gözlemlenmiştir. Önceleri, seyrü sefer elverişli ölçütü, kullanılarak yapılan uluslararası nehir tanımı,⁸ bugün artık eski önemini yitirmiştir.

Günümüzde, uluslararası nehir, “iki veya daha çok devletin ülkesinden geçen veya devletler arasında sınır teşkil eden nehirler” olarak tanımlanmaktadır.⁹ Uluslararası nehirlerin havzası ise, suların belirli bir nehir tarafından toplanması ve belirli yönde akması ile oluşan havzadır. Nehir havzası kavramı yer altı sularını da kapsamaktadır.¹⁰

Uluslararası Hukuk'ta, uluslararası nehirlerin kullanımı bakımından bir düzenleme yoktur.¹¹ Ancak, uluslararası nehirlerden devletlerin yararlanma şeklini gösteren kaynaklar olarak; genel ve özel antlaşmalar, uluslararası teamül, genel hukuk prensipleri, mahkeme tarzları ve doktrin gösterilebilir.

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler bir takım nehirlerden yararlanma konusunda uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Balıkçılık, sulama, endüstriyel kullanım vb. konularında havza devletleri arasında uyuşmazlıklar meydana gelmiştir. Devletler uluslararası nehirlerden yararlanırken, suyun miktarında azalma meydana getirebilmektedir. Endüstriyel amaçla yapılan yararlanmalarda ise suyun niteliği değişebilmektedir.¹²

Havza devletleri, aynı nehri kullanarak bir ortaklık meydana getirirler. Bu ortaklıkta suyun akış yönüne göre yukarıda kalana “yukarı havza”, aşağıda kalana “aşağı havza” devlet denilmektedir.¹³ Uluslararası nehre kıyası olan bir devlet, yararlanmaya diğer havza devlet veya devletlerden başlamış olabilir. Bu durumun uyuşmazlıklara neden olduğu bir çok olayda gözlenmiştir.

Uluslararası Hukukta nehirlerden yararlanma konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Onun için aralarında uyuşmazlık bulunan devletler bir araya gelerek çözüm yolu bulmak zorundadırlar. Yararlanma hakkını kullanan devletin, diğer devletlere zarar vermemesi gerekir. Uluslararası nehirler konusunda çıkan uyuşmazlıklarda devletler, aralarında yaptıkları antlaşmalarda bu zararı önleyici özel şartlar ortaya koyarak çözüm aramaktadırlar. Uluslararası nehirlerden hakkaniyete uygun bir şekilde yararlanabilmek için, yararlanma şeklinin, ilgili devletlere sağlayacağı bütün yarar ve zararların ortaya konması gerekmektedir. Yararlanmaya başlayan devlet, önceden diğer havza devletlere haber vererek rızalarını da alabilir. Bu rıza, her türlü yararlanmada olabileceği gibi önemli ve sürekli değişiklik yaratan yararlanmalarda da aranabilir.

Uluslararası nehirlerden yararlanılmasına ilişkin olarak uluslararası Hukukta çeşitli doktrinler vardır. Uzun süre, uluslararası nehirler hakkında benimsenen görüş, Harman

⁸ SAR, a.g.e., s.184-185

⁹ SAR, a.g.e., s.57

¹⁰ İbid, s.73

¹¹ ÇELİK, Edip; Milletlerarası Hukuk, II. Kitap, İstanbul, 1987, s.169

¹² SAR a.g.e., s.96, VERSAN, Rafu; “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk - Arap İlişkileri”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Yayına Hazırlayan: Sebahattin ŞEN, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.442

¹³ SAR, a.g.e., s.97

Doktrinidir.¹⁴ Devlet egemenliğini savunan bu doktrin zamanla önemini kaybederken yerine, “egemenlik yetkileri sınırlandırılmış devlet görüşü”, yaygın bir kabul görmüştür. Bu görüşe göre devletler, hak ve yetkilerini kullanırken Uluslararası Hukuk çerçevesinde kalmalıdır.¹⁵ Bir diğer doktrin, “Ön Kullanım Üstünlüğü” Doktrinidir. Bu doktrine göre; ortak nehir suyu önceden kullanan devletin, kazanılmış hakkı söz konusudur. Hem aşağı hem de yukarı havza devletler için kullanılan bu doktrin günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.¹⁶ Uluslararası nehirler hakkında bugün yaygın kabul gören doktrin Adil Kullanım Doktrinidir. Bu doktrin, kural olarak; uluslararası nehirler üzerinde kıyıdaş devletlere makul ve adil bir miktarda yararlanma şekli belirlemektedir. Söz konusu adil ve makul payın belirlenmesinde; uluslararası nehrin özelliği, bu nehirden yararlanan kıyıdaş devletlerin nüfusları, yüzölçümü, iklimi, sosyo-ekonomik ihtiyaçları gibi ölçütler göz önünde bulundurulmaktadır.¹⁷ Uluslararası Hukukta makul ve adil pay dağılımı kural olarak yer almamaktadır. Bu yüzden, havza devletler, söz konusu ölçütleri göz önünde bulundurarak kendi aralarında anlaşma yapmak durumunda kalmışlardır.

II. ASİ NEHRİNİN TARİHSEL VE COĞRAFİ KONUMU

Asi Nehri ve Havzası büyük medeniyetlerin beşiği olmuştur. Bu havza, Sümer, Asur, Selçuklu gibi Doğu; Makedon ve Roma gibi Batı Medeniyetlerinin izlerin taşıdır.¹⁸

Asi Nehri, Lübnan'ın kuzeydoğusunda bulunan Bekaa Vadisi'nin tarihi Baalbek Şehri yakınlarındaki Rasel-Ayn ve Al-Labwah kaynaklarından doğmaktadır. Nehir, Suriye'nin Hama ve Humus şehirlerini kat ederek, Türkiye sınırları içerisinde küçük Asi nehriyle birleşir ve Samandağı kasabasının 6 km güneybatısında Akdeniz'e dökülür.¹⁹

Asi Nehri'nden içme suyu, tarımsal sulama, balıkçılık ve endüstri alanlarında yararlanılmaktadır. Suriye, Asi Nehri üzerinde, Rus'tan, Hilfaya-Mehardeh, Ziezoun ve Kastoun barajlarını inşa ederek Humus ve Hama kentlerinin içme suyu ve elektrik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Türkiye ise, sulama, drenaj, ana ve tali kanallar inşa ederek bu verimli havzadan yararlanma olanakları kullanılmaktadır.²⁰

Asi Nehri'nin bir özelliği de, mecrası boyunca en önemli kollarının Türkiye'de bulunmasıdır. Bu kollarının başlıcaları, Karasu Çayı, Afrin Çayı, Küçük Asi ve Karadere Çayı'dır.

¹⁴ İbid, s.106-108

¹⁵ İbid, s.209, 212-213

¹⁶ İbid, s.272

¹⁷ İbid, s.297-300

¹⁸ SALHA, Samir; Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s.9

¹⁹ İbid, s.10

²⁰ BESHORNER, Natasha; “Water and Instability in the Middle East, Adelphi Paper”, 1993, No:173, s:33

Asi Nehri'nin coğrafi özelliklerine ilişkin bilgi veren kaynaklar birbiriyle çelişen ramaklar vermektedirler:

1. Nehrin uzunluğu ile çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmiştir Bunlara bir kaç örnek verecek olursak.²¹

KAYNAK	
Türkiye ve İstatistik Yıllığı, Meydan Larousse Türkiye İstatistik Cep Yıllığı	380 km
ABD Ordusu Mühendisler Bölümü Araştırması Akdeniz Havzasında Su Araştırması	571 km
Lübnan Araştırma Dergisi	450 km
Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Dicle-Fırat Suları Raporu, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu Kitabı	248 km

2. Nehrin geçtiği ülke topraklarındaki uzunluk ile rakamlar değişiktir. Havza devletlerinin birbirinden farklı olarak belirttikleri rakamların tartışmasına girmeksizin, bu devletlerin kendi topraklarında geçen nehrin geçiş uzunluklarının toplamı 453 km'dir. Bunun 40 km'sinin Lübnan, 325 km'sinin Suriye ve 88 km'sinin Türkiye sınırları içerisinde olduğu ilgili havza devletleri tarafından iddia edilmektedir. Buna karşın Asi Nehri'yle ilgili Amerika Mühendisler Bölümü'nün hazırlamış olduğu raporda bu uzunluğun 571 km olduğu iddia edilmektedir.²²

3. Havza devletleri arasındaki bir başka uzlaşmazlık konusu da; Nehrin, yıllık ortalama su hacminin tespitidir. Lübnan ülkesinde bulunan Asi Nehri'nin yıllık ortalama hacmini 512 milyon m³ olarak belirtilmiştir.²³ Lübnan'daki yayınlanmış bilimsel araştırmalara göre; Suriye'ye geçen su miktarı, ortalama 414 milyon m³ olarak belirtilmiştir. Suriye'deki kaynaklara göre ise, suyun kendi topraklarında bulunan kısmının yıllık ortalama hacmi 2.715 milyon m³tür²⁴ Türkiye'de yayınlanmış bazı kaynaklara göre, Asi Nehri'nin yıllık su hacmi 1.200 milyon m³tür. Aynı kaynağa göre, Türkiye'de bu miktarın % 2'sini Suriye'den almaktadır.²⁵

4. Asi Nehri Havzasının alanına ilişkin rakamlarda değişiktir. Havzanın toplam alanı ile ilgili 21.024 km², 10.85 km², 16.900 km² vb. ölçümler mevcuttur.²⁶ Bu ölçümlerin havza ülkeleri arasındaki dağılımı konusunda da ilgili ülkelerce belirlenmiş ortak bir uyuşma mevcut değildir.

²¹ SALHA, a.g.e., s.13

²² ABD Ordusu Mühendisler Bölümü Araştırması, U. Army Carps of Engineer, ABD, 1991, s.1

²³ SALHA, a.g.e., s.15

²⁴ İbid, s.15

²⁵ AKMANDOR, Neşet; The Physical Dresmension of Water Problems in the Middle East, Ankara, 1994, s.30

²⁶ SALHA, a.g.e., s.16

III. ASİ NEHRİNİN HUKUKİ BOYUTU

Bu nehrin birden çok ülkenin sınırları içinde akması, nehrin kullanımı konusunda uyumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Uygulamada, nehirler içinde aktıkları ülkenin bir parçası kabul olunurlar. Dolayısıyla, ülke devleti egemenlikten doğan haklarının kullanımı konusunda herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. Ancak nehir birden çok ülkenin sınırları içinde geçmekteyse, bu nehir çok uluslu nehir durumuna gelir. Nehrin kullanım hakkı geçtiği ülke devletinin egemenliğine ait olur. Eğer nehir farklı devletleri birbirinden ayıran bir nehir ise sınır nehir konumundadır. Sınır nehirleri birbirinden ayırdıkları devlet ülkelerinin bir parçası olarak kabul olunurlar. Bu nehirlerde ayırım Thalweg çizgisine göre yapılır. Ülke devletleri arasında yapılan bir antlaşmaya göre düzenlenirler.²⁷

Bir çok ülke sınırından geçen nehirlerden yararlanma konusunda, yazarlar arasında görüş farklılıkları mevcuttur. Bunları üç esasta toplamak mümkündür.

- i. Ülkesinden nehir geçen devlet, o nehir üzerinde diğer devletlerin menfaatlerini düşünmeyerek, istediği gibi tasarruf etmekte sınırsız bir egemenliğe sahiptir.
- ii. Ülkesinden nehir geçen devletler, kaynağa sahip önceki devletlerden, suların doğal akışına aykırı olacak, akışı önleyecek veya etkileyecek hiç bir harekette ve teşebbüste bulunmamasını isteme hakkına sahiptir.
- iii. Ülkesinden nehir geçen devletler, diğer devletlerle yapacağı olumsuz sonuçları dikkate almayarak, o nehirde önceden kararlaştırılmış hallerde istedikleri şekilde yararlanma hakkına sahiptirler.²⁸

Birden çok ülke sınırları içinde akan nehirlerden devletlerin egemenlik hakkından doğan yararlanma faaliyetlerini kısıtlayan ve düzenleyen hükümler uluslararası teamül hukukunda mevcut değildir. Bir çok uluslararası kuruluşun çeşitli toplantılarında bu duruma ilişkin olarak; her devletin ülke sınırları içinde kalan nehirler üzerinde egemenlikten doğan haklarının kullanılmasına sınırsız yetkilere sahip olduğu ancak bu yetkilerin kullanılmasının diğer ülke devletlerine zarar vermeden gerçekleştirilmesine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁹

Asi Nehri; Lübnan, Suriye ve Türkiye sınırları içerisinde akan çok uluslu bir nehirdir. Nehir, Lübnan ile Suriye arasında kullanıma ilişkin bir antlaşmaya konu olduğunda bu iki devlet açısından uluslararası nehir konumundadır. Asi Nehri konusunda yapılan bu antlaşmada aşağı havza devleti olan Türkiye zarar görmektedir. Bu durum göz önüne alındığında, hem uygulamada kabul gören, bir nehrin bir çok ülkeden geçmesi halinde, nehirlerden faydalanmanın diğer havza devletlerini zarara uğratmama prensibinin

²⁷ VERSAN, a.g.m., s.442, bkz, ŞEHNAZ Yılmaz/KADILAR Rıza, Sınır Aşan Sularımız, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı yayını, Manisa, 1997

²⁸ VERSAN, a.g.m., s.443

²⁹ VERSAN, a.g.m., s.444-445, bkz, KİBAROĞLU, Ayşegül; "Fırat-Dicle Havzasında Su Sorununa Kapsamlı Bakış" Manisa, 1997, s.10-11, ÖZİŞ, Ünal; "Sınır Aşan Sularımız ve Türkiye" Sınır Aşan Sularımız, Manisa, 1997, s.77-78

hem de Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerini kullanırken söz konusu ilkeye bağlılığından doğan işbirliği yapmasına yönelik niyetinin³⁰ suistimali anlamına gelmektedir.

Asi Nehri havza ülke devletleri arasında ortak bir antlaşmaya konu olmamıştır. Bundan dolayı, Lübnan ile Suriye arasında nehir kullanımından dolayı antlaşmaya konu olduğu için uluslararası nehir niteliğine sahipken, Türkiye ile diğer havza devletleri arasında bir antlaşma bulunmadığında Asi Nehri birden çok devlet ülkesinde akan nehir statüsündedir.

VI. ASİ NEHRİ DEVLETLERİN NEHİRE İLİŞKİN POLİTİKALARI

A. LÜBNAN'IN ASİ NEHRİ POLİTİKASI:

Lübnan on beş ulusal ve üç uluslararası nehri ile Ortadoğu yeraltı ve yer üstü su kaynakları bakımından zengin sayılabilecek bir ülkedir.³¹ Lübnan'ın coğrafik ve topoğrafik konumu suyun tasarrufu ve depolanmasını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

1970'li yıllarda başlayan iç savaş, Lübnan'ı bir yandan ulusal ve uluslararası suları düzensiz ve plansız bir şekilde kullanmak zorunda bırakırken diğer yandan güneyde İsrail ve kuzeyde Suriye ile yaşanan su paylaşımı ve kullanımı konusundaki problemlerde edilgen bir konuma düşmüştür.

Yukarıda havza ülkesi konumunda olan Lübnan, Asi Nehri'nin paylaşımı ve kullanımı konusunda bir iradeye sahip değildir. Bunu Lübnan parlamentosunda bulunan muhalefet partileri de sık sık dile getirmektedirler.³² Lübnan'ın Asi Nehri politikasına baktığımız zaman bunu daha iyi kavrayabiliriz.

Lübnan, Suriye ile 1962 yılında Asi nehri kullanımı konusunda bir komite oluşturmuştur. Bu komite Lübnan'a yıllık 100 m³'lük bir kullanım payı tahsis etmiştir. 1970'li yıllara baktığımızda Lübnan'ın içine düştüğü siyasi iktidarsızlık Asi Nehri politikasına da yansımıştır. 1971 yılında Lübnan'ın Suriye ile yaptığı su tahsisi ile ilgili antlaşma yürürlüğe girmemiştir.³³ Ancak 1994 yılında Lübnan'ın Suriye ile yaptığı antlaşma Lübnan açısından olumsuz hükümler içermektedir.³⁴

Her şeyden önce 1994 antlaşmasının temel konusu, Asi Nehri'nden Lübnan'a tahsis edilecek suyun miktarının tespitine ilişkindir. Ayrıca antlaşma, Suriye'nin izni olmadan Lübnan'ın kendi topraklarında herhangi bir tesis ve proje yapmasını engellemektedir. Diğer yandan antlaşmanın içerdiği hükümlerle Suriye, Lübnan topraklarında akan Asi Nehri'nin denetim hakkını da vermektedir.

³⁰ KUT, Gün, "Türk Dış Politikasında Su Sorunu" Türk Dış Politikası Analizi, der: Faruk SÖNMEZOĞLU, İstanbul, 1994. S. 227

³¹ Büyük Dünya Atlası, Stuttgart, 1993, s.187

³² SALHA, a.g.e., s.29

³³ İbid, s. 25

³⁴ Anlaşma metni için Bkz. SALHA, a.g.e., s.25-27

Söz konusu antlaşma, Asi havzasının bir diğer ülkesi olan Türkiye'yi dışlayarak yapılmış bir antlaşmadır. Dolayısıyla, Türkiye uluslararası Hukuk ve Viyana antlaşmalar hukukuna dayanarak, antlaşmanın hakk ihlal ettiğini ileri sürebilir. Çünkü, antlaşma havza ülkelerinin hepsini göz önüne almamış ve Türkiye bu durumdan zarara uğramaktadır.

B. SURIYE'NİN ASİ NEHRİ POLİTİKASI

Suriye'nin toplam yıllık su kapasitesi 30.79 milyar m³'tür. Bu toplam kapasitenin 21.64 m³'ü yerüstü ve 5.1 milyar m³'ü yer altı suyudur.³⁵

185.180 km² Suriye topraklarının ancak %47.5'inde (88.000 km²) tarım yapılabilmektedir. Bu ekilebilir alanda da % 70'ine yakın bölümünde tarım yapmak son derece zor ve masraflıdır. Tarım arazisinin 55.000 km²'sinde yağmur suyundan, 10.000 km²'sinde ise sulamadan yararlanılmaktadır.³⁶

Suriye'nin su politikası nehirden nehire değişmektedir. Suriye Fırat ve Dicle politikasını aşağı havza ülkesi olarak "doğal durumun bütünlüğü" ve "adil kullanım" doktrinine dayandırmıştır. Birinci doktrine göre, yukarı havza ülkesi suyun doğal durumu gereği suyu aşağı havza ülkelerine akıtmaktadır. İkinci doktrine göre ise, havza ülkeleri, aşağı - yukarı farklılaşması göz önünde tutulmadan uluslararası sulardan eş değerde faydalanma hakkına sahip olmalıdır. Bu doktrinlere ek olarak, "tarihsel kullanım hakk"ından da söz edilmektedir. Buna göre, aşağı havza ülkelerinin çok önce başlattıkları nehir kullanımları, mutlak saygı gösterilmesi gereken bir kazanılmış hak olarak değerlendirilmelidir.

Suriye, Dicle ve Fırat nehirlerini "Uluslararası Nehirler" olarak nitelendirmektedir.³⁷ Dolayısıyla, söz konusu nehirlerin havza ülkeleri arasında aşağıdaki ölçütlere göre paylaşılmasını istemektedir.

- i - Her havza ülkesi sulardan yararlanmak istediği miktarı beyan etsin
- ii - Her havza ülkesi toprağında bulunan nehirlerin su kapasitelerini ölçsün.
- ii - Havza ülkelerinin yararlanmak istedikleri su miktarı, nehir kapasitelerinin altında ise paylaşımı yapılsın. Yok eğer istenilen miktar nehir sularının kapasitelerinin üzerinde ise, orantısız olarak her havza ülkesinin istediği su miktarından indirimle gidilsin ve paylaşım bu şekilde yapılsın.

Suriye, Dicle ve Fırat nehirleri için bu tezleri savunurken, Asi Nehri'nde aşağı havza ülkesi konumunda bulunan Türkiye'yi dışlayan politikalar izlemektedir.³⁸

Suriye'de iktidara gelen hükümetlerin çoğu "Fransa ile anlaşarak Türkiye'nin elde ettiği Hatay'ın, Suriye'ye iade edilmesine yönelik talepler ileri sürmüşlerdir."³⁹ Dolayısıyla,

³⁵ DEMİR, Ali Faik PAMUKÇU, Ö. Konuralp, "Fırat-Dicle, Havzası'nda Türkiye'nin Su Politikası" Değişen dünya ve Türkiye, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, bağlam yayınları, İstanbul, 1996, 270

³⁶ DEMİR/PAMUKÇU, s.271

³⁷ İbid, s.273

³⁸ İbid, a.g.m., s.282

Suriye bu sorunu Asi Nehri'nin kullanım ve paylaşımına ilişkin sorunlara paralel bir politika oluşturmuştur.

C. TÜRKİYE'NİN ASİ NEHRİ POLİTİKASI

Türkiye yeraltı ve yer üstü kaynakları açısından komşu ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça şanslı bir ülke konumundadır. Türkiye'nin yer üstü sularının yıllık kapasitesi 183 milyar m³ olmasına karşın, bu miktarın 95 milyar m³ lük bölümü ekonomik olarak kullanılabilir niteliktedir. Türkiye'nin ekonomik kullanılabilir yeraltı sularının miktarı ise yılda 11.6 milyar m³ tür. Kullanılabilir yerüstü sularının ancak 24.6 milyar m³ kullanılmakta ve yine kullanılabilir yeraltı sularının sadece 5.4 milyar m³ tüketilmektedir.⁴⁰

Türkiye'de 28 milyon hektar olan tarım sahasının 26 milyon hektarı sulanabilir sahadır. Şu anda yer üstü ve yeraltı su kaynakları sulanmakta olan saha 4 milyon hektardır.⁴¹

Türkiye'nin 68 milyonluk nüfusu göz önüne alındığında, 1994 yılında yayınlanan Dış İşleri Bakanlığı raporunda belirtildiği gibi, su zengini bir ülke olmadığı görülür. Türkiye'nin su fazlasına sahip olduğu izlenimi, su kaynaklarının henüz ihtiyaçlar ölçüsünde kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.⁴²

Türkiye su politikasını "kısıtlı ülke egemenliği" doktrini üzerine oturtmaktadır. Buna göre Türkiye kendi toprakları bulunan su kaynaklarından, uluslararası hukukunun yaklaşımı çerçevesinde, aşağı havza ülkelerine "önemli zarar vermeme" ilkesine uygun olarak, yararlanma hakkı bulunduğunu ileri sürmektedir.⁴³ Asi nehrine ilişkin olarak Suriye'nin izlediği politika Türkiye'ye ekonomik bakımdan zarar verirken, topraklarının çölleşme tehdidi ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır.⁴⁴

Türkiye, Suriye ile su görüşmelerinde Asi Nehri sorununu sürekli olarak gündeme getirmektedir. Türkiye'nin, Suriye'nin Fırat nehri için ileri sürdüğü tezleri Asi nehri için ileri sürmesi Suriye'de büyük rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bundan dolayı, Suriye Asi Nehri konusunda pazarlığa yanaşmamaktadır. Suriye'nin Asi Nehri konusunda pazarlığa yanaşmamasının diğer bir nedeni de Hatay'a ilişkin politikasıdır. Suriye Asi Nehri'nin resmi düzeyde tartışılmasının Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunun kendisi tarafından kabul edileceği

³⁹ SALHA, a.g.e., s.38. Suriye'de iktidara gelen yeni yönetim Türkiye ile ilgili yeni bir sayfa açtığını ifade etmektedir. Bunun için Hatay ilini Suriye topraklarında gösteren haritalar değiştirilmektedir, 15.01.2003 Milliyet Gazetesi.

⁴⁰ Devlet Su İşleri, Haritalı İstatistik Bülteni, Ankara, DSİ, 1992, s.9

⁴¹ İbid, s.11

⁴² Dış İşleri Bakanlığı "Ortadoğu'da Su Sorunu" Raporu, Bölgesel ve Sınır Aşan Dairesi, Ekim 1994

⁴³ DEMİR/PAMUKÇU, a.g.e. s.281

⁴⁴ ALACAKAPTAN, Aydın G: "Sınır Aşan Akarsularımız Dicle ve Fırat'ın Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Beklentileri Abartılıdır" Su sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, (Der: Sebhattin ŞEN), Bağlam yayınları, İstanbul, 1993 s.460

anlamına geleceği için, bu konunun tartışılmasında kaçınılmazdır.⁴⁵ Türkiye Asi nehri konusunda siyasi ve hukuki haklılığa sahiptir.

⁴⁵ KUT, a.gim, s.226. Suriye yönetimi Türkiye ile ilişkilerini geliştirme amacıyla Hataya ilişkin politikalarını değiştirmeye başladı, 15.01.2003 Milliyet Gazetesi.

V. SONUÇ

Asi nehri birden çok devletin sınırları içerisinde kaldığı ve bir devletlerarası antlaşmaya konu olduğu için Uluslararası nehir niteliği taşımaktadır.⁴⁶ Uluslararası nehirlerin hukuki rejimini düzenleyen uluslararası hukuk normları yeterince geliştirilememiştir. Dolayısıyla, uluslararası nehrin havzasında bulunan devletler, nehrin kullanımı konusunda tarihi faktörleri, ekonomik şartları, iklim şartlarını ve toplumsal ihtiyaçlarını gözetenek kendi aralarında bir düzenlenme yapma yoluna gitmektedirler.

Asi Nehri havzasında bulunan Türkiye, Suriye ve Lübnan arasındaki nehrin kullanımı ve yararlanılması konusunda şimdiye kadar üçlü bir anlaşma yapılmamıştır. Böylece bir anlaşmanın yapılmamasının temel nedeni; Suriye'nin siyasi ve stratejik çıkar hesaplanmasından dolayıdır.

Suriye siyasi ve stratejik çıkarları açısından Asi Nehri'nin fiili durumunu kendi yararına görmektedir. Çünkü, Suriye, siyasi etkinliğinin hüküm sürdüğü Lübnan'da, Lübnan'da Lübnan hükümeti üzerinde siyasi baskı uygulanmaktadır. Bunun konumuzla ilgili olan örneği 1994 tarihli Asi nehrinin kullanım ve paylaşımı hakkında Suriye ve Lübnan hükümetleri arasında yapılan anlaşmadır. Anlaşmaya göre, Lübnan'a yılda 80 milyon m³ su kullanım payı verilmekte ve bunun denetimi Suriye'ye bırakılmaktadır. Hatta, Suriye, Lübnan sınırları içerisinde Asi üzerinde yapılabilecek tesislerin yapımına karar verme konusunda da yetkiler elde etmiştir.

Suriye, Türkiye ile olan su ve Hatay sorunları yüzünden Asi Nehri Türkiye ile görüşmekten kaçınmaktadır. Çünkü, Suriye'nin Dicle ve Fırat nehirlerinde aşağı havza ülkesi olmasından dolayı ileri sürdüğü tezler, Türkiye tarafından Asi Nehri için kendisine karşı ileri sürülmektedir. Bundan dolayı, Suriye kendisi için hayati önem arz eden Fırat Nehri konusunda ödün vermemek için Asi Nehri sorununu görüşmeye yanaşmamaktadır. Suriye'nin Türkiye ile Asi nehri konusunda görüşmemesi diğer nedeni de Hatay'dır. 1939 yılında Türkiye'ye iltihak etmiş olan Hatay, Uluslararası Anlaşmalarla ve Birleşmiş Milletlerce benimsenmiş bir durumdur. Kaldı ki, Suriye ardıl devlet olmasından dolayı uluslararası hukuk bakımından benimsemesi gereken bir durumdur.⁴⁷ Nitekim, çeşitli Suriye hükümetleri mandater devlet olan Fransa'nın yaptığı anlaşmaları benimsediklerini defalarca ilan etmişlerdir.

Suriye, bütün bunları görmemezlikten gelerek Hatay üzerindeki iddialarını sürdürmekte ve bir iç politika malzemesi olarak kullanmaktadır. Suriye'nin Türkiye ile Asi Nehri sorununu görüşmesi Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğu gerçeğini benimsemesi anlamına geleceğinden, görüşmelerden kaçınmaktadır.

⁴⁶ PAZARCI, Hüseyin; "Su Sorunlarının Hukuksal Boyutları" Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAV Yayınları, Ankara 1994 s.45

⁴⁷ PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk dersleri, III kitap Turan Kitabevi, Ankara, 1997, s.33

Türkiye Asi Nehri sorununa karşı pasif bir politika izlemektedir. Türkiye elinde bulunan siyasi kozu kullanmamakta veya kullanmak istememektedir. Türkiye asi nehrinin fiili durumundan oldukça zarar görmektedir.

Suriye, Asi Nehri'nin niteliğini değiştirmektedir. Nehir üzerinde kurduğu tesisler ve akıttığı kimyasal maddeler çevre ve sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Türkiye bu durumu, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gündeme getirmeli ve uluslararası çevre örgütlerinin dikkatini bu kirlenmeye çekmelidir.

Türkiye'nin mevcut sınırları uluslararası anlaşma ve uluslararası teşkilatlarca benimsenmiştir. Suriye'nin tutumu Türkiye tarafından geliştirilecek politikalarla izole edilmelidir. Türkiye Dicle-Fırat nehirleri konusunda görüşme ve anlaşmalarında Asi Nehri sorunu ele almalı ve benzer anlaşmalar yapılmasını sağlamalıdır. Suriye'nin öncelikleri arasında yer almayan Hatay üzerindeki iddialarının, uluslararası koşulların değişmesi ve Ortadoğu'daki meydana gelebilecek değişmeler durumunda önemli emrivaki durumlara ve yeni siyasi krizlere yol açılabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Türkiye'nin Dicle ve Fırat nehirleri için benimsendiği "kısıtlı ülke egemenliği" doktrinini Asi nehri için de gerçekleştirmek istemesi gerekir. Bu doktrine karşı çıkan Suriye'nin, savunduğu tezler, Asi nehri konusunda kendisine karşı ileri sürülmeye devam edilmeli ve su sorunu görüşmelerine dahil edilmelidir.

Ortadoğu'da su paylaşım uyuşmazlığı ileride ciddi sorunlara gebe dir. Bu durum dikkate alınır sa, Asi Nehri'nin paylaşımında da bugünkü mevcut durumun tartışılmaya açılması kaçınılmazdır. Bundan dolayı, Türkiye, Suriye ve Lübnan'ın Asi Nehri sorununun çözümüne ilişkin bir işbirliği ortamını oluşturmaları gerekmektedir. Kurulabilecek çalışma grupları siyasal alandaki sorunların çözümü yanında, su kaynaklarına yönelik çözüm arayışlarına da yer vermelidir. Var olan su kaynaklarının etkin kullanılması ve israfından kaçınılması için işbirliği yapılabilecek projeler gerçekleştirilmelidir. Böylece, oluşturulacak böyle bir ekonomik ve siyasi işbirliği ortamında sorunların çözülmesi kolaylaştırılabileceği gibi, Ortadoğu'daki gerilimin azalmasına yardımcı olunabilecektir.

Kaldı ki, son Irak krizi Türkiye ile Suriye arasında ortadoğu'ya ilişkin politikalar oluşturmaya yönelik fırsat doğurmuştur. ABD'nin Irak'a müdahalesi ve ortadoğuda yapılabilecek düzenlemelerde bölge devletlerin söz sahibi olması ve ortak politikalar oluşturmaları kendi yararlarıdır.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAP VE MAKKALELER

- AKMANDOR, Neşet :** The Physical Dimension of Water Problems in the Middle East, Ankara, 1994
- ALACAKAPTAN, Aydın:** “Sınır Aşan Akarsularımız Dicle ve Fırat’ın Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Abartılıdır”, Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu, Derleyen: Sebahattin ŞEN, Bağlan Yayınları, İstanbul, 1993
- BERBER, F.J.:** Rivers in International Law, London, 1959
- BESHORNER, Natasha:** “Water and Instability in the Midle East”, Adelphi Paper, No:273, 1993, Stuttgart, 1993
- BÜYÜK DÜNYA ATLASI,** Milletlerarası Hukuk, C.II, İstanbul, 1987
- ÇELİK, Edip F.:** Türkiye’de İç Sulardan Faydalanma, Ankara, 1963
- DEMİR, Ahmet:** “Fırat - Dicle Havzası’nda Türkiye’nin Su Politikası”, Değişen Dünya ve Türkiye, Derleyen: Faruk SÖNMEZOĞLU, Bağlam Yayınları, 1996
- DEMİR, Ali Faik / PAMUKÇU,Ö:** : Türk Hukuk Tarihi (Türk Devlet, Anayasa, Ceza ve Kişinin Hukuku Tarihi), Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- FENDOĞLU, H. Tahsin** : “Fırat-Dicle Havzasında Su Sorununa Kapsamlı Bakış”, Sınır Aşan Sularımız, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları, Manisa, 1997
- KİBAROĞLU, Ayşegül:** “Türk Dış Politikasında Su Sorunu”, Türk Dış Politikası Analizi, Derleyen: Faruk SÖNMEZOĞLU, İstanbul, 1994
- KUT, Gün:** “Sınır Aşan sular ve Türkiye, Sınır Aşan Sularımız” Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları, Manisa, 1997
- ÖZİŞ, Önal:** “Sınır Aşan Sularımız”, Sınır Aşan Sularımız, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları, Manisa, 1997
- ŞUHNAZ,Yılmaz/KADILAR, Rıza:** Uluslararası Hukuk dersleri, C.III, Ankara, 1997
- PAZARCI, Hüseyin:** “Su sorunlarının Hukuksal Boyutları” Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAY Yayınları, Ankara, 1994

- SALHA, Samir :** Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu, Ankara, 1995
- SAR, Cem:** Uluslararası Nehirlerinden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara, 1970
- VERSAN, Rauf:** "GAP ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri" Su sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Der: Sebahattin ŞEN; Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

BELGE VE YAYINLAR

- ABD ORDUSU MÜHENDİSLER BÖLÜMÜ ARAŞTIRMASI,** U.S. Army Corps of Engineers, ABD, 1991
- DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI'NIN** "Ortadoğu'da Su sorunu"Raporu, Dış İşleri Bakanlığı'nın Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, Ekim 1994
- Devlet Su İşleri Haritalı İstatistik Bülteni,** Ankara, 1992
- MİLLİYET GAZETESİ,** 15.01.2003.
- Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı,** Ankara, 1967